

Թ Ղ Յ Ա Յ Ո Ւ Թ Ր Ո Ւ Ն

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԺՐՈՒՆԵՐ

(ԱՆՉՆԱԿԱՆ ՅԵՇՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ)

(Հարսնական-իմ-ն)

Գ.

Ձուիցերիայէն վերագառնալէն վերջը 1885 Սկստեմքերի Արժրունին վերստացաւ «Մշակի», Տրատարականութեան իրաւունքը, նա այդ լուրն անմիջապէս հաղորդեր էր ինձ, բայց ես այն միջոցին ճանապարհորդութեան մէջ էի եւ նամակը ձեռքս չէր հասնար։ Նոյեմբերի 30 թուով նա երկրորդ անգամ կը գրէր ինձ, հետեւեալը.

«... Դեռ «Մշակի» թղթուտ թիւը չստացած եմ ստացայ Ձեզեղից Ձեր համակրական նամակը եւ հէնց որ լրագրին թղթուտութիւնն եկաւ, ես անմիջապէս գրեցի Ձեզ մի նամակ, ուղարկելով նրան Բաթում, քանի որ ինձ ասեցին թէ Դուք Բաթումում եք։ Այդ նամակում իմ շնորհակալութիւնն յայտնելով Ձեզ Ձեր համակրութեան համար մի եւ նոյն ժամանակ խնդրում էի Ձեզ շարունակել թղթակցելը Մշակի... (այստեղ կը խօսի իմ գրուածքների վրայ) Բայց երեւում է, որ իմ նամակը չը հասաւ. Ձեր ձեռքը, քանի որ իմ սպասած պատասխանը Ձեզ անից չեմ ստացել։ Այժմ նորից փորձում եմ գրել Ձեզ Այն նորից խնդրելով Ձեզ շարունակել աշխատակցելը «Մշակին» Ձեր նիւթաւոր յորդանաններով։ Յոյս ունենալով, որ այս անգամ նամակս կը հասնի իր նպատակին մոտ եմ եւսյլն»։

Աւելորդ է ասել, որ այս նամակն առնելէն վերջն ես անմիջապէս պատասխանեցի եւ այնուհետեւ եւս անընդհատ շարունակեցի աշխատակցութիւնս։ Ինչպէս իր նամակի ունէն ալ կ'երեւայ, Արժրունին իրօք միշտ մեծ պատրաստակամութեամբ կը Տրատարակէր իմ գրուածքները՝ մանաւանդ երբ նիւթ կ'ընտրէի հայկական թղթիկների ներքին-եկեղեցական եւ հասարակական խնդիրները։ Դա կը շնտար այնպիսի դիրք եւ ուղղութիւն տալ իր լրագրին որ բոլոր հայերին, ինչ դաւանութեան ալ վերաբրեւին, հուսաարար պէս եւ անխորի վերնցը համարէին «Մշակն», եւ արծարծէին միշտ ազգային համարաշէնութեան գաղափարը։

Չնայելով մեր այն բարեկամական յարաբերութիւններուն, ես դեռ ասիմ չէի ունեցած անձայն տեսնելու զինքը։ Առաջին անգամ 1889 թին էր, որ բախտ ունեցայ Արժրունիի ձեռքը սեղմելու։ Պարիզի համաշխարհային արուեստահանդէսի տարին էր. Արժրունին Տրատարութեան էր Պարիզի Դրագէտներու Կոնգրէսին (Congrès des Gens de Lettres) եւ նա եկեր էր Բաթում այնտեղէն Եւրոպա անցնելու համար։ Արժրունիի

խօսակցութիւնն առհասարակ զօրեղ տպաւորութիւն կը թողնէր իր խօսակցներու վրայ։ Ինք կը խօսէր այնպէս՝ ինչպէս կը գրէր, եւ կը գրէր այնպէս՝ ինչպէս կը խօսէր. այս է պատճառն, որ իր գրուածքներու մէջ առանձին ուշադրութիւն չէր դարձնէր ոճի կանոնաւորութեան կամ լեզուի գեղեցկութեան վրայ, իր բոլոր գրուածքները լինէին կրկնութիւններով, շատ անգամ մի եւ նոյն բառերով եւ երբեք չէր փառաբանէր առատօրէն օտար բառն իւրացնելէ եւ գործածելէ, երբ այն բառն աւելի ճիշդ կերպով կը համապատասխանէր իր յայտնելու գաղափարին եւ մտքին քան թէ իր գիացած հայերէն նոյն իսկ երբեմն համազօր բառը։ Թող իր միտքը պարզ լինի, ամենահասարակ ընթերցողը կարողանայ զինք լաւ ըմբռնել, մնացածը կարեւորութիւն չունէր իրեն համար։ Թէեւ այն եւս ճիշդ է, որ տարիներու ընթացքի մէջ, գործ ունենալով շատ անգամ այնպիսի աշխատակցներու գրութիւններու հետ, որոնք հայերէնի լաւ հմուտ էին, Արժրունիի լեզուին մէջ եւս սկսեալ նկատուիլ հայերէն բառերու համեմատաբար աւելի ճոխութիւն եւ դարձուածներու մաքրութիւն։ Բայց կրկնութիւնները մնացին միշտ։ — Արժրունին իր մասնաւոր խօսակցութեան մէջ շատ դուրձալի եւ սրախօս էր մինչեւ այն ժամանակ, երբ որ եւ է լուրջ հարց շոշափուէր այս վերջին պարագային մէջ խնդն երեսան կու գար Տրատարակագիրն իր կորովի եւ անողորմ ոճովը — Իսկ իր վարժունքի եւ շարժումների մէջ, աւելորդ է ասել, Արժրունին վերին ստիճանի քաղաքավարի եւ սիրալիր էր, կատարեալ եւ բողոքի։

Արժրունին 3 օր մնաց հիւր Բաթում։ Տեղւոյն հայ հասարակութիւնն իր վրայ ընդունեց անոր բոլոր ծախքը թէ Բաթում եւ թէ ճանապարհածախսը մինչեւ Օդէսա, ուսկից պիտի անցնէր Պարիզ։ — Իր Տօրեական կարուածները կորսնցնելէն ետքը՝ Արժրունին բոլորովին զրկուած էր գրամական վրձնոցներէն եւ կը բաւականանար միայն «Մշակի», առեւ շնչին հասնելով։ Իր երիտասարդութեան ժամանակ հալուստ ազնուական կեանք վարած անձն այժմ կը գոհանար համեստ ընտանեկան ապրուստով, միշտ անարտունջ եւ մարդկայէն նուիրուած իր լրագրին։ — Պարիզի ճանապարհորդութեանը ծախքն հոգացեր էին Թիֆլիսի իր քանի մի բարեկամները...

Պարիզի մէջ Արժրունին մասնակցեցաւ Գրագէտներու կոնգրէսին եւ կարօց հայ լաւ-

գրութեան վրայ գաղղիերէն գրած մի տեսութիւն, որ հրատարակուեցաւ կոմգրէսի աշխատութեանց հաւաքածոյն մէջ: (Արծրունին շատ լաւ գիտէր ռուսերէն, գաղղիերէն, գերմաներէն եւ մասամբ նաեւ անգլիերէն): Կոմգրէսի իսկման նորէն ինքն էր, որ վերջին ճառը խօսեցաւ օտար անգամակիցներու կողմէն շնորհակալութիւն յայտնելով զիրենք հիւրասիրող եւ կոմգրէսը կազմակերպող գաղղիական կառավարութեան եւ ժողովրդին: Պարիզէն Արծրունին մի եւ նոյն ժամանակ ընդարձակ յօդուածներ կը գրէր «Մշակին» արուեստահանգէսի վրայ, մանրամասնեկարագրելով այն բաժիններն, որոնք հետաքրքրական էին հայ ընթերցողներուն եւ ընդարձակ տեղեկութիւններ կու տար Պարիզի մտաւոր կենքի եւ գիտական ու դպրոցական ձեռնարկութիւններէ վրայ:

1890ին լրացաւ Արծրունիի գրական գործունէութեան 25ամեակը: Արծրունին առաջին անգամ լրագրութեան մէջ երեւցեր էր 1865ին երբ 20 տարեկան ուսանող էր Մոսկուայի համալսարանի բնագիտական բաժնին մէջ, իր անդրաձայն գրուածն է — «Բնական գիտութիւններէ նշանակութիւնը դաստիարակութեան մէջ», որ տպուեցաւ Թիֆլիսի «Մեղու Հայաստանի» լրագրին մէջ: Թողութիւնի միտքն էր ցոյց տալ բնական գիտութիւններէ կարեւորութիւնը կենքի համար: Այս առաջինին յաջորդեց իր կեկտորդ յօդուածը՝ «Երկու խօսք աղեկերանց դաստիարակութեան վրայ», «նոյն իսկ իր առաջին քայլէն ապագայ հրապարակախօսը կը մտնէր կենքի իրական խնդիրներու մէջ եւ քննադատող ու առաջնորդողի դեր կը ստանձնէր» յետոնելով ժամանակակից հանրամարկային եւ ոչ նեղ-ազգային գաղափարներու վրայ: Իր այն ժամանակ յայտնած մտքերը հետզհետեւ աւելի զարգացնելով կը շարունակէր պարզաբանել իր յետագայ յօդուածներու մէջ: 1867էն մինչեւ 1871 զուեցերիայէն եւ Գերմանիայէն Արծրունին անընդհատ կը թղթատկէր Թիֆլիսի լրագրիներուն՝ մասնաւոր «Մշակին» մէջ, կիսկական Աշխարհին, իսկայն այս մասնական, կիսկատար հրապարակագրութիւնը չէր կրնար գոհացնել իր մեծ պահանջն եւ ահա 1872ին իր զօրապետ հօրը բուռն ընդդիմութեան հակառակ հիմնեց «Մշակին», որ նաեւ շարաթափերթ էր. եւ կարճ ժամանակ յետոյ դարձաւ լրագիր: Սեպական թերթ էր հարկաւոր, որպէս զի այնտեղ ամենայն ազատութեամբ հրապարակ հանէր հայ հասարակութեան մէջ իր նկատած

պահանջութիւնները, մտրակէր զանոնք եւ ցոյց տար այն նոր ուղին, որով պէտք էր հասարակութիւնն ընթանալ: Մնուած 60 սկան թուականի ընտիր ուսու մատենագիրներու ազատական, լայն գաղափարներով, որոնք գերմանական հիմնաւոր կրթութեամբ աւելի էին արմատացած եւ ծաւալուած իր մէջ, Արծրունին «Մշակի» մէջ սկսաւ ժամանակակից թարմ մտքեր քարոզել, աշխատելով թմրած եւ նախապաշարեալ հայ հասարակութիւնն առաջնորդել դէպի եւրոպական քաղաքակրթութիւն: Իր յատուկ թերթն ունենալու վրայ շատ վաղուց էր մտածել նա, նոյն իսկ այն օրէն, երբ առաջին անգամ գրիչ էր ձեռք առեր հայերէն լեզուով գրելու. երբ 1867ին մտաւ Հայդլէրգի համալսարանը, նա գիտմամբ քաղաքա-սոցիալական բաժինն էր ընտրել, որպէս զի «լրագրագետին անհրաժեշտ հմտութիւններ ձեռք բերել», ինչպէս կը խոստովանէր ինք: Բայց որովհետեւ հայերէնի մէջ շատ թոյլ էր (իր ընտանեկան լեզուն ռուսերէնն էր գաղղիերէնն էին), ուստի անգաղար կը փոխէր հայերէն սորվելու եւ ըստ կարելւոյն մշակելու, մինչեւ որ համալսարանական աշխատութիւններէն ազատ ժամանակ գտաւ այս կարեւոր պահար լրացնելու: Այս նպատակով նա գիմնեց «Մշակին»՝ Միւխլարեաններէի վանատունը եւ սկսաւ անոնցմէ կանոնաւոր դաս առնել հայերէնի, բայց իր պատառողութիւնն արգելք եղաւ իրեն երկար մնալ վիեննայ եւ քանի մի ամիս ետքը բախշկներու խորհրդով ստիպուած էր հեռանալ վիեննայէն եւ գնաց վենետիկ, ուր շարունակեց պարապել Ս. Ղազարի վանատան մէջ:

Արդ 1890ին՝ նմանը շտեմնուած հասարակական հանգէտով տնտեսեցաւ Արծրունիի գրական գործունէութեան 25ամեակը: Յօնախմբութիւնը պատրաստեց Թիֆլիսի հասարակութիւնը՝ բայց շնորհաւորական հեռագիրներով, նամակներով, ընծաներով եւ պատգամաւորութիւններով մասնակցեցան Կովկասի բոլոր հայաբնակ քաղաքներն եւ արտասահմանի գլխաւոր կենդանիները: Երբեք նախ տնտեսմանութեան մասնակցելու համար Մայիսի սկիզբն եկայ եւս այ Թիֆլիս եւ այն ժամանակ մանրամասն գրեցի Հանդէս Ամսօրեային (առաջ 1890 Օգոստ. եւ Սեպտ. թուերը), ուստի պիտի յիշեմ միայն իր քանի կէտերը: Մայիսի 6ին էր յորեքնամի տնտես օրը. գրեթէ ամբողջ Թիֆլիսի ուշագրութիւնը ուղղուած էր յորեքնամին եւ յորեքնամին: Առաւօտեան ժամը 10էն

Արծրունիի համեստ դահլիճը սկսեւ էր լցուիլ շնորհաւորողներով, որոնց մէջ կային պետական ամենաբարձր պաշտօնատեւորներն սկսած մինչեւ հասարակ բանուորները, ամեն դատակարգէ եւ երկու սեռէ եւս: Ընդհանրեցին ոչ միայն հայերն այլ եւս օտարազգիք, ռուս, վրացի, հինգի եւ մահմեդական: — «Վերիւր, ամառ-գրի խմբագրատան մէջ ի տես էին գրուած յորեւելանի առթիւ Արծրունիին մատուցուած բազմաթիւ ընծաներ, — պատկեր, գրասեղանի առարկաներ, զարդեր, սեղանի պիտոյք, պատկերներ, լուսանկարներ, գրեքեր, ժեսոններ, ալբոմներ եւ այլն: Բայց Արծրունին ամենէն աւելի սիրեց իր պապեանական ծննդավայրի՝ Վասպուրականի հայոց կողմէն տրուած մի մետաղեայ խորհրդաւոր պատկ, որն այնուհետեւ շարունակ դրած ուներ իր գրասեղանի գլխին, աչքին առջեւ...: Երկու ճաշերով տրուեցաւ ի պատիւ յորեւելարին, մէկը Մայիսի 6ին պաշտօնական, հանդիսաւոր եւ բազմամարդ, իսկ միւսը Մայիսի 10ին՝ միայն 100ի չափ երկտասարդներու: Եւ երկդասարդուհիներու կողմէն: Պաշտօնական ճաշերով ժամանակ եւ կարգացի շնորհաւորական ուղերձ, բայց Մայիսի 10ին եւ առիթ ունեցայ կենդանի խօսքով բացատրել Արծրունիի բազմաթիւն գործունեութիւնը՝ շեշտելով գլխաւորապէս այն եզրական դերն, որ հանգուցեալը կատարեւ էր կրօնով իրարմ անջատուած ազգի անդամներու միութեան եւ համերաշխութեան գործին մէջ: Արծրունիի երկարամեայ անընդհատ քարոզներու շնորհիւ էր, որ հայերն առանց խտրութեան գաւառութեան՝ միացած ոյժով սկսեւ էին գործել մի ընդհանուր նպատակի՝ ազգի բարոյական վերածնութեան համար: «Հայ՝ առանց կրօնի խտրութեան» սկզբունքն Արծրունիի հրապարակախօսական գործունեութեան փառաւոր կէտերէն մէկը կը կոչուի: — Ճաշէն վերջն երբ մեր սեղանակիցները բոլորուած էին յորեւելարի շուրջն՝ Արծրունին մտաւեցաւ ինձ եւ դարձեալ շնորհակալութիւն յայտնելով իմ խօսքերու համար, ինդրեց, որ ես ուղեկցիմ իրեն եւ հրապարակ միանգամայն երեկոյեան լէճէի: Ողբերուած ծափահարութիւններու ընկերութեամբ Արծրունին մեկնեցաւ ճաշավայրէն, միասին նստանք կարգ եւ եկաւք իր բնակարանն, ուր շէշ Եսայի մեզ միացան Արծրունիի մի քանի մտաբարեկամները: Թէ՛ յի սեղանի շուրջը մեր խօսակցութիւնը լիակատարաւ արեւած գեղեցիկ վրայ էր. Արծրունին չա-

փազանց գոհ էր եւ ուրախ, մանաւանդ այն պատճառով, որ 25 տարի շարունակ իր գործը դրած աշխատանքն եւ ցանած սերմը բարեբեր արդիւնք էր տուեր, զոր կը վայելէին թէ՛ ինք եւ թէ՛ հասարակութիւնը: — Հետեւեալ օրն Արծրունին իր անձնական համակրութեան մի նոր ապացոյցն եւս տուաւ ինձ, անձամբ այցելելով իմ սենեակն, ուր մտա կէս ժամ չափ մնաց:

1891ին ես դարձեալ Թիֆլիս էի անձնական գործերով: Ամառ ժամանակ էր եւ Արծրունին կ'ապրէր մերձակայ Կոջոր ամառանոցը, Գնացի իրեն տեսութեան. Յ սենեակէ բաղկացած փոքր ընտանիքին մը մէջ կ'ապրէր: Նստած էինք պատշգամբ վրայ եւ կը խօսէինք՝ երբ նոր այցելու մը ներս մտաւ, Կովկասի գրաքննութեան նախագահը: — Ոչդո՞ւք ես ակամայ վկայ գտնուեցայ մի տեսանկյունէն, որ շատ բնորոշ կերպով երեւան կը հանէ մէկ կողմէն Արծրունիի հաստատարութիւնն եւ հայ լեզուի նկատմամբ ազգային նախանշանդրութիւնը, միւս կողմէն այն պարագաներն, որոնց մէջ կը գտնուի Կովկասեան լրագրութիւնը: — Թիֆլիսի նահանգական դատարանի առջեւ վկայութեան կանչուած հայ մը կ'ընթերցուի երգում, ըստ օրինի՝ երգում տուողը քահանան է եւ թէ՛ օրինէ պատճառով քահանայ չգանուի, դատարանին նախագահն ինքն իրաւունք ունի երգուցընել վկան: Եթէ հայ քահանան է երգում տուողը, բնականաբար երգում կ'արտասանուի հայերէն լեզուով, որոշ երգ-մնացորի վրայ, իսկ թէ՛ դատարանին մնայ գործը՝ այն ժամանակ երգումը կը արւի բուսերէն լեզուով՝ առանց ի նկատի առնելու վկայի ազգայնութիւնն եւ կրօնը, որովհետեւ դատաստանի լեզուն ռուսերէնն է: — Արդ վերջիջեալ գեղեցիկ մէջ՝ ռուս դատարանը կ'առաջարկէ հայ քահանային, որ նա ռուսերէն լեզուով երգուցընէ վկան. քահանան կը մերժէ. այն ժամանակ դատարանն անձամբ կ'ուղէ երգուցընել, այս անգամ ալ վկան կը մերժէ հիմունքով այն բանի վրայ թէ՛ ինչպէս անասնը, դատարանն այն ժամանակ միայն իրաւունք ունի երբ քահանան բացակայ է: — Դատարանը կը հակառակի այն պատճառաբանութեան եւ վկան դատի կ'ընթերցէ դատարանի օրինաւոր պահանջին շանաւոր մեղադրանքով: Այս գեղեցիկ մեծ աղմուկ էր հաներ ամբողջ քաղաքի մէջ, որովհետեւ շատ կարեւոր մի սկզբունքի խնդիր էր, որ պիտի լուծուէր այս կերպով: — Ար-

ծրունին ձեռք էր առեր հայ վկայի պաշտպանութիւնն ընդգէմ ուս գատաղորի: Բայց գրաւքնական յանձնաժողովի նախագահը բռնեք էր Արծրունիի այս խնդրի վրայ գրուած յօդուածն եւ չէր թողուցած տպել "Մշակի" մէջ: Ճիշդ այն ժամանակ նոյն ինքն նախագահն եկեք էր Արծրունիին պայքարութեան, իրեւ իր ծանօթին, Անմիջապէս խօսակցութիւն բացուեցաւ երգման խնդրի վրայ եւ իրատ վիճաբանութիւն մը տեղի ունեցան հայ խմբագրի եւ ուս գրաքննիչի մէջ: Վէճն իր օստտկութեամբն հանդերձ վերին աստիճանի քաղաքավարութեամբ եւ փոխադարձ յարգանքի զգացմունքով յառաջ կը տարուէր. երկու խօսակիցներն ալ ընտիր գատաղաբարկութիւն ստացած անձինք էին: Գրաքննիչը չհամոզուեցաւ Արծրունիի պատճառաբանութեան եւ չուզեց թողարկել յօդուածի հրատարակութիւնն. այն ժամանակ Արծրունին դիմեց վերջին միջոցին եւ ինչպէս, որ գրաքննութեան յանձնաժողովն իր այն յօդուածը ներկայացընէ երկրի բարձրագոյն իշխանութեան, կառավարչապետի հայեցողութեանն եւ որոշման: Այնպէս ալ եղաւ: Խնդիրն անցաւ կառավարչապետին եւ սա իրաւունք տուաւ Արծրունիին եւ կարգադրեց տպել տալ: Երգուածն անմիջապէս հրատարակուեցաւ "Մշակի" մէջ եւ այնուհետեւ միտ թերթերն եւս համարակութիւն առին զրեւ: Երկար ժամանակ յազուեցաւ այս խնդիրն, որուն լուծումն եւ վերջնական որոշումը տալը ներկայացուեցաւ Պետերբուրգ՝ սենատին, որ մեկնեց եւ որոշեց թէ քանի որ հայ քահանան ներկայ է, նա պիտի երգում տայ հայ վկային հայերէն լեզուով, բայց թէ՛ մկան պետական պաշտօնեայ է, այն ժամանակ նա պարտաւոր է պետական, ուստի լեզուով երգուել: — Եւ այնպիսի բազմաթիւ դեպքեր կան, որոնց մէջ Արծրունին բարձրացուցած է իւ ձայնն ազգային ժողովրդական այս կամ այն իրաւանց բռնաբարձան դէմ, առանց քաշուելու, ի հարկէ միշտ այն չափով, որպիսի դրաքննական օրէնքները թողն են տուած:

(Վերջն հետեւեւ ակում)

Կ. ՏՈՒՆՈՒՄ

Ի Ե Ն Ո Ւ Ն Ո Ր Ն Ո Վ Ո Ն

1.*

Սորո-բու-լու-ն Եւրոպո-ն-ի-ն:

1. Մեր բալ "մեք. մասալուդ, (տճ. փուս, առման) բառը իբր գոյական եւ իբր անձական բառ գաւ. "մթին, մթագոյն, (տ. Զարթալիս, Բառգիրք 279) = հորեւր. *bhalos, յո. φάλος 'փայլուն', φάλος 'լուստաւոր, սպիտակ, համա. բիտ. βάλλω 'սպիտակաւոր, βάλλω 'սպիտակ, սիր. bhalam 'փայլ, հիւսիսեւր. bál 'բոց, (համա. Prellw., Etymologisches Wörterbuch der griech. Sprache. Göttingen 1892, էջ 338), որովհետեւ նշանակութիւնն էլ նոյն փոփոխութիւնները ցոյց կու տայ նաեւ հետեւեւ հնդեւրոպական բառերուն մէջ. վեգ. rojas (= բուռ) 'կարմիր, սիր. roj 'պայծառանալ, յո. έρεβος գ. րթ. rýgis 'վերջնաւոր, հյ. երէ (նիւս) *բիւլ: Արիշ օրինակներ. վեգ. cháya (= լայն) րթ. skeiei-nun 'երեւալ, փորք. առա. zmrók 'մութնալ, եկեղ. ս. myrak 'մթութիւն, րթ. maurgins, հրգ. morga 'առաւուս, (տ. Scheffelowitz, Kuhn's Zeitschr. für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogerm. Sprachen, հտ. 38, էջ 267, ուր գեւաւորի նման օրինակներ կը յիշուին) 2. Sophus Bugge (Kuhn's Zeitschr., հտ. 32, էջ 60) կը յիշէ այս գեւ. հին առեւը համեմատած բառերը. հյ. իւղ (տեւ. իւղ) լւ. caprio. Այս համեմատութիւնը կ'ընդունի նորեւր Bruggmann եւս (Kurze vergl. Gramm. der indog. Sprachen, Strassburg 1902, էջ 164, ուր գրուած է, նիւսերը. գ- լւ. caprio, ումեր. capre, յո. χίρ η 'ուներէ, հնիւր. carhi 'պատուհի, նորիւմ. caeth. հրգ. hajt 'գերի, հյ. իւղ լւ. kamrui 'կը բռնեմ'): Եւ ալ կ'ընդունեմ այս համեմատութիւնը, բայց միայն մէկնկապութեամբ, որ հետեւեւն է. որովհետեւ հորեւր. ր հայերէն ընդ մէջ երկու ձայնաւորներն ու (տ. եւ յո. է π, սիր. άρι հորեւր. *ερί) հյ. իւղ բառն ալ ոչ հնդգ. *kap-os, այլ եւս kap-vo-s (եւ այսպէս *kappos) նախածինութիւնը կը համապատասխանէ, ինչպէս լւ. ի մէջ ալ liprus *liprus-էն եւ, համա. լւ. liprus 'կարուն, նոյնպէս olba 'լայն կողերով կաւէ մծ աման, *ob-vá-էն, տ. von Planta, Grm. der osk.-umbr. Dial. I 192, Stolz, Historische Grm. der lat. Sprache, I 321): Ուրեմն իւղ բառ մըն է հնդգ. *vo վերջնաւորութեամբ, որ -voի վրայ

* Հունգարացի ծանօթ լեզուագիտին Թերթիս Զամար Խաչոնիկ լեզուա շարադրած մէկ յօդուածն է զոր անփոփոխ կը հրատարակենք: Իսկ վերջին 2 եւ 3 յօդուածները հրատարակուած էին գերմ. լեզուաւ, ի Թերթիս Indogerm. Forschungen, Zeitschrift für indogerm. Sprach und Altertumskunde. Strassb 1902 հատ. 23, էջ 124-125 եւ 163-164:

ԻՄԱ, 1. Հունգ. reg-gel, *reg-vel-էն 'առաւուս, նոյն *reg արմատն ունի հորեւր. ծագումով: 2. Հոս կը յիշեմ, որ գեւ. երկու շարաք առաջ արիւ բառ մ'ալ գտեր եմ, ուր հյ. ու նոյնպէս հնդգ. *դ էւ Այս ստուգաբանութիւնն indogermanische Forschungen-ի մէջ պիտի հրատարակուի: